

Foto: Slovenský národný archív

ROZHOVOR

V BRATISLAVE AKO VO VIEDNI. AJ V PRÍPADE PROTIŽIDOVSKÝCH DEMONŠTRÁCIÍ ŠTUDENTOV UK

Text: Barbora Tancerová

Špičkovú vedu robia pracovníci našej univerzity aj v humanitných a spoločenských vedách. Germanista a historik Miroslav Szabó z Filozofickej fakulty UK získal za rok 2021 v mníchovskom Collegium Carolinum – Výskumnom centre pre dejiny Česka a Slovenska esejistickú cenu, ktorá je udeľovaná každé dva roky za výnimočný prínos k dejinám, literatúre a kultúrnej vede. Získal ju za text, ktorý mu vyšiel v r. 2019 v prestížnom časopise Journal of Contemporary History vo Veľkej Británii. Jeho ocenený text sa týka aj dejín našej univerzity. Žiaľ, odhaľuje tie menej pozitívne historické okamihy.

O čom bol Váš ocenený text?

Bola to súčasť môjho výskumu antisemitizmu v medzivojnovom období a jeho porovnávaní v Rakúsku a na Slovensku. Porovnával som udalosti spojené s demonštráciami okolo premietania filmov vo Viedni a v Bratislave.

O aké filmy išlo?

Vo Viedni sa demonštrovalo na prelome rokov 1930 a 1931 proti premietaniu filmovej verzie románu E.M. Remarquea *Na západe nič nové*, v Bratislave v r. 1936 voči filmu *Golem*. Skúmal som, či tieto udalosti boli v niečom podobné.

V čom bol problém s *Na západe nič nové*?

Autor v knihe desať rokov po skončení 1. svetovej vojny naturalistickým spôsobom bez akýchkoľvek zábran opisoval ničivú silu vojny a čo táto skúsenosť spravila s mladými ľuďmi, ktorých odvedli často zo školských lavíc, ako ich to psychicky poznačilo. Film sa držal predlohy, a hoci vtedy filmové efekty zďaleka neboli také, ako dnes, je stále silný aj pre dnešného diváka. Ukázal to nezmyselné utrpenie. Remarquova kniha bola bestsellerom, film podľa nej natočili v Hollywoode a mal veľký ohlas, čo sa však mnohým nepáčilo.

Prečo?

Lebo mali pocit, že Remarque znevážil hrdinstvo nemeckých vojakov, že ich zobrazil ako slabochov. Mali názor, že chlap musí byť hrdina, že vojnu musí

zvládnuť. V istých kruhoch boli stále silné predstavy o tradičných rodových rolách – ženy rodia, chlapi bojujú vo vojne. Tieto názory prezentovala aj krajná pravica, fašisti, ktorí vtedy už v Nemecku, Rakúsku a inde v Európe naberali na sile. Protesty sa objavili už po vydaní knihy. Keď o rok prišiel film, v Nemecku nacisti práve zažili prvý veľký úspech. Dovtedy to bola malá strana s pár poslancami, ale v roku 1930 už na pozadí hospodárskej krízy zrazu vo voľbách vyleteli na 20 percent. A chceli to propagandisticky riadne dať najavo – tu sme a treba s nami rátať. Goebbels, šéf nacistickej strany v Berlíne, zorganizoval sabotáže premietaní *Na západe nič nové*. Nacisti napochodovali do kina, vykrikovali, hádzali smradľavé veci, delobuchy.

Čo dosiahli?

Mali úspech, lebo prinútili úrady vo vtedy ešte demokratickom Nemecku, aby film stiahli. Takže keď o pár mesiacov prišiel film do Rakúska, tamjší nacisti zopakovali to, čo sa dialo v Nemecku. Tiež sa im podarilo donútiť vládu, aby film stiahla z kín. Slávili tým veľký propagandistický úspech. Zaujímavé je, že Viedenchania, ktorí chceli vidieť *Na západ nič nové*, po tomto zákaze chodili na premietanie do Bratislavy. Bola to veľmi spolitizovaná situácia – proti filmu boli nacisti, nacionalistická pravica, za film boli pacifisti a ľavičiarci – socialisti, sociálni demokrati. Viedenský sociálni demokrati boli perfektne organizovaní, tak sa konali celé zájazdy na premietania v Bratislave, začiatkom roku 1931 do Bratislavy každý víkend chodili celé vlaky. Takže v Bratislave mal tento film aj vďaka tomu obrovský komerčný úspech, lebo sem obrazne chodila polovica Viedne.

V Bratislave premietanie prebiehalo bez problémov?

Áno. Československé úrady situáciu chceli propagandisticky využiť – mohli ukázať, pozrite, zlí Nemci a Rakúšania, aké tam majú problémy, akí tam sú vojnoví štváci, ktorí nedovolia premietat pacifistické filmy – dobre, že sme sa od nich odtrhli. Ťažili z toho pre zlepšenie svojho medzinárodného renomé.

Toto je jedna časť príbehu. Aj Bratislava však zažila demonštrácie kvôli inému filmu.

Áno, v r. 1936, proti francúzskemu filmu *Golem*.

O čo v ňom išlo?

Spracoval známu legendu o umelom hlinenom mužovi Golemovi, ktorého v Prahe vyrobil rabín Löw. Vznikol však v r. 1936, kedy bol Hitler v Nemecku už pevne pri kormidle, už po prijatí rasistických norimberských zákonov. V západnom svete sa preto už cielene robili filmy zamerané na kritiku nacizmu. Film režiséra Juliána Diviviera, ktorý sa natáčal na Barrandove, legendu spracoval tak, že Golem sa po oživení stane ochrancom židov, ktorí trpia útlakom. Bol to angažovaný film proti nemeckej politike.

Prečo s ním mal niekto v Bratislave problém?

Na Slovensku v tej dobe už boli skupiny, ktoré sa radikalizovali. Boli tu už aj v čase, keď sa premietalo *Na západe nič nové*, ale ešte neboli také zradikalizované, vtedy ešte boli relatívne pokojné časy. Ale potom, ako sa dostal k moci Hitler, sa celá Európa začína na pravom okraji radikalizovať, Nemecko sa stalo vzorom, ktorý udáva tón. Na Slovensku sa radikalizovala

Budova Lekárskej fakulty UK v súčasnosti.
Foto: Tomáš Madeja

Foto: Heritage Auction

Film
Juliána Duviviera
GOLEM
 s Harry Baurem

v hlavni úloze

Na podklade staropražské legendy napsali André P. Antoine a J. Duvivier

OSOBY:

Cisár Rudolf II.	HARRY BAUR
Kanciel Lang	ROGER KARL
Golem	Ferdinand Hart
Rabín Jakub	Charles Dorat
Rachel, jeho žena	Jany Holt
Strada, cisárova milovníce	GERMAINE AUSSEY
Trignac	Roger Duchesne
Toussaint	Almos
Bedlich	Gaston Jacquet
Mme Benoit	Truda Grosslichtová

Stavby: A. Andrejev a Š. Kopecký - Kameramani: Václav Vich a Jan Stallich -

Hudba: Josef Kumok - Zvuk: dr. Bedlich Poledník - Sestřih: ing. Jiří

Slaviček - Produkční vedení: Josef Stein - Asistent režie: V. Šorš

Zvukový systém: TOBIS-KLANGFILM

Vyrobitel a zadávati

AB

akciové filmové továrny, Praha-Barrandov

istá časť politického spektra, hlavne časť mladších stránok v okruhu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Tí v *Golemovi* zacitili príležitosť, ako dať o sebe vedieť a využiť to na svoju propagandu. Východiskový postoj bol, že film, ktorý sa zastáva židov, na Slovensku nechceme. Podľa nich Slováci majú zlé skúsenosti so židovskými krčmármi, ktorí vykorisťujú, židia sú úžerníci a nepotrebujeme "oslavné" filmy o židoch, lebo my vieme, že nie sú dobrí, tvrdili. Rozhodli sa tiež protestovať proti premietaniu.

Boli protesty podobné ako tie vo Viedni?

V niečom áno, napríklad v spôsobe sabotovania predstavení. Rozdiel bol v tom, že v Bratislave protestovali najmä študenti, hoci s podporou HSLŠ. Aj vo Viedni predtým boli na protestoch určite aj študenti, lebo nacisti boli nadpriemerne zastúpení medzi študentami, ale akcie boli najmä v réžii nacistov ako strany. A v Bratislave to bola časť študentov Univerzity Komenského, ktorí sympatizovali s HSLŠ.

Musíme si uvedomiť, že v tom čase boli študenti veľmi spolitizovaní, čo je rozdiel oproti dnešku. Medzi študentami bolo zastúpené celé vtedajšie politické spektrum, od pravice až po komunistov, všetci mali svoje študentské organizácie. Sympatizantov HSLŠ bolo na takéto dobrodružstvo pomerne ľahké mobilizovať. Spojilo sa to náhodou s oslavami výročia narodenia Ľudovíta Štúra, kedy sa organizoval pochod na Devín, takže študenti už boli takpovediac „nachystaní“, že sa ide niečo diať. Deň pred pochodom na Devín sa niektorým z nich zdalo, že bude dobrý nápad ísť do kina a ukázať, že takýto film tu nebudeme trieť.

Ako to vyzeralo?

Urobili to presne rovnako ako nacisti – 24. a 25. apríla 1936 vtrhli na premietanie v kine Tatra, hádzali delobuchy, rozlievali smradľavé látky.

Kto boli tí protestujúci študenti?

Najmä tí, ktorí boli ubytovaní na internáte Svoradov, tam bývali sympatizanti HSLŠ. Bolo medzi nimi veľa študentov lekárskej fakulty, lebo tí sa radikalizovali už aj predtým. Na lekárskej fakulte študovalo totiž dosť zahraničných študentov, medzi nimi aj pomerne veľa z Poľska, čo boli v tej dobe hlavne židia, hľadajúci útočisko pred poľskými antisemitmi. Poslucháči lekárskej fakulty s nimi mali problém už v r. 1929, keď pod vplyvom nepokojov na českých vysokých školách aj v Bratislave protestovali

medici a žiadali zaviesť pre židovských študentov *numerus clausus*. Aj počas protestov kvôli *Golemovi* sa to dosť mlelo pred lekárskou fakultou, kde sa niektorí študenti snažili zabrániť vstupu na fakultu židovským spolužiakom. Znovu vyplávali na povrch antisemitské postoje, hoci v r. 1936 už poľských židovských študentov bolo na fakulte oveľa menej ako v r. 1929.

Aké boli reakcie na tieto demonštrácie?

Zareagovali najprv sympatizanti iných politických strán. Svoje demonštrácie za *Golema* urobili komunisti pod heslami, že oni sú antifašisti a spájajú demokratické sily. Napochodovali do ulíc a bolo ich viac ako sympatizantov HSĽS. Samozrejme, došlo k potýčkam, pouličným bitkám, v Podhradí, kde bolo židovské geto, podgurážení študenti vybijali okná. Chod mesta bol niekoľko dní narušený.

Ako reagovala polícia?

Snažila sa skupiny oddeliť. V jeden deň napríklad Ľudákov natlačila na nádvorie Starej radnice, z čoho vznikla aj fotografia, ktorá je v Slovenskom národnom archíve. Vyzerá to na nej, že študenti si to vlastne užívali, sú usmíati, je medzi nimi viacero žien. Proti komunistom polícia tiež pomerne tvrdo zasiahla, možno ešte tvrdšie ako voči druhej skupine, pod zámienkou, že boli agresívnejší.

Zistili ste, či nejako reagovala univerzita?

K tomu som nenašiel skoro nijaké pramene, čo je zaujímavé. Dá sa ale predpokladať, že sa to snažili nejakým spôsobom krotiť.

Ako to dopadlo s filmom? Podarilo sa demonštrantom donútiť úrady, aby *Golema* nepremietali?

Áno, aj tu, podobne ako vo Viedni,

radikáli slávilí úspech. Síce nie na celoštátnej úrovni, ale bratislavský policajný prezident sa stretol s predstaviteľmi filmovej spoločnosti a dohodli sa, že film stiahnu. V iných mestách sa premietal, hoci napríklad som našiel dokument, že v Novom meste nad Váhom v r. 1937 okresný náčelník premietanie v meste bez zdôvodnenia zakázal. Možno sa chcel vyhnúť problémom, možno bol sympatizant HSĽS. Poukazuje to na to, že prvá republika nebola až do Mníchova taký jednoliaty ostrov pokoja a demokracie, ako sme si mysleli. Už pred Mníchovom boli časti politickej scény, ktoré inklinovali k fašizmu ešte skôr ako prišiel zvonku po rozpade Československa. U nás sa výskum antisemitizmu sústreďuje na roky vojnového slovenského štátu, roky 1938 – 1945. Ale obraz by nebol celý, keby sme sa nepozreli na to, čo bolo predtým. Antisemitizmus vojnového obdobia sa tu "nezjavil" ako blesk z čistého neba, respektíve to neboli len Nemci, ktorí Slovákom "kázali" sa k židom zle správať. Tak to nebolo.

Získanie ceny Collegium Carolinum zrejme znamená, že porota vnímala vo vašej eseji aj nejakú paralelu so súčasnosťou.

Kultúra spomínania v Nemecku má svoje špecifiká v tom, že Nemci sú páchatelia holokaustu, tak majú záujem, aby sa témy ako antisemitizmus vo verejnej sfére pripomínali. Aj preto táto téma zarezovala.

Aké by mohlo byť z epizód okolo filmov poučenie pre nás?

Politika a spomínania na minulosť sú veľmi previazané. Niekedy to nie je na prvý pohľad zrejmé, ale kultúra spomínania ukazuje, ako legitimizujeme svoju politiku, na aké základy ju chceme postaviť. Aktuálny problém súčasnosti

Foto: IMDb.com

je islamofóbia. Počas takzvanej migračnej krízy prepukol naplno. Islamofóbia preberá veľa z toho, čo kedysi charakterizovalo antisemitizmus. Vnímanie nepriateľa, nebezpečenstva, stereotypy a rétorika radikálnej pravice sú podobné. V rasistickom antisemitizme hralo veľkú rolu, že židia boli vykresľovaní ako morálne zvrhlí. Takisto sa vykresľujú teraz utečenci. Silvestrovská noc v r. 2015 v Kolíne nad Rýnom, kedy došlo k nepokojom a napadnutiu žien utečencami, bola spúšťač pre súčasnú radikálnu pravicu, internetový rasizmus sa rozbehol na plné obrátky. Myslím si, že si musíme dávať pozor, aby sme nezastali pri tom, že históriu vnímame ako niečo, čo je uzavreté. História presahuje do súčasnosti, hoci tvár niektorých vecí je dnes iná. Iné sú napríklad skupiny, ktoré vnímame ako hrozbu. Ale naše reakcie sú veľmi podobné, ako boli kedysi. História je teda niečo, čo stále žije, čo nás stále zasahuje a čo nás má motivovať premýšľať o súčasnosti inak.

Foto: Tomáš Rafa

Mgr. Miloslav Szabó, PhD.

je germanista a historik, pôsobí na Katedre germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde prednáša históriu nemecky hovoriacich krajín a dejiny modernej nemeckej literatúry. Vyštudoval históriu a germanistiku na FiF UK, doktorát získal na Karlovej univerzite v Prahe. Pôsoobil na univerzitách a výskumných ústavoch v Nemecku, Českej republike a Rakúsku. Je autorom kníh a štúdií zaoberajúcich sa dejinami antisemitizmu, fašizmu a katolicizmu na Slovensku a v stredoeurópskom priestore.